

Andrej Hieng

ZVEZEK Z GARFIELDOM

Kupil sem si šolarski zvezek, da bi vanj zapisoval domisleke in napaberkovane podatke. (Ježeš, kakšna beseda je »napaberkovano«!...) Na naslovnici zvezka je znameniti maček Garfield kot igralec golfa. Golf je šport odprtega prostora, a tudi jaz sam sem se znašel pred nenavadno široko veduto, ko se mi je posvetilo, da bom moral pisati nadaljevanje romana Čudežni Feliks, če naj bom pravičen do junakov, ki sem jih bil pred časom vzklical; marsikaj je bilo treba še povedati. Celo preveč, bi rekel: zgodbe so se napihovale in se kar šibile pod zgodovino, in bilo je tako kakor včasih v teatru, ko v pritajen dialog zaropotajo nerodni statisti.

Osnovno dejanje pripovedi se mi je razcepilo.

Z romanom o kratkovidnem Feliksu smo se dotlej potikali po slovenskem podežlju, kjer se je, navzlic občasnemu pogrmevanju in bliskavicam izza hriba, zgodilo marsikaj idiličnega ali smešnega. Ob koncu sta moj junak in njegov oče Hirsch zapustila Slovenijo; za prvo silo sta se odpravila v Italijo, ker se je zdelo, da bo Mussolini varoval svoje Jude in se slej ko prej upiral Hitlerjevemu pritiskom. Zima 1937/38 in potem vse leto 1938. (Celo po Etiopski vojni – 1935 in 1936 – je del italijanske publicistike opozarjal, kako nevaren utegne biti, politično in ekonomsko, antisemitizem, h kateremu jih je navajal severni zaveznik.)

Kakor že: nenadoma sem imel dve prizorišči in dve ekipi ali dva ansambla, kot smo njega dni rekli v gledališču. V Sloveniji, v graščini Š., so ostale ženske, lepa vdova, njeni različno lepi hčeri, nori Rus, tržani, poštarice, pijanci itn. itn. v Italiji pa goslajoči Hirsch in vsevedni smrkavec Feliks. Pred leti me je prijatelj Sanja Zorn v neki kritiki pokaral zaradi paralelne zgodbe, pa me je to, kot kaže, močno pretreslo, saj se zdaj kar naprej ubadam s problemom, kako zvariti vsaksebi štrleče dele zgodbe. Garfieldov zvezek je poln vprašalnih stavkov o tej stvari, recimo: »Paralelna montaža? Filmsko? Ni to malce ceneno? Kaj pa pisemsko? Da bi, recimo, graščinske čenče izvedeli iz deklških pisem...? Kompozicija bi pridobila na muzikalnosti. Agogika? Morda je pa epistolarika le preveč biedermajerska?«

Garfield signalizira, da me je bilo veskoz strah, ker je po zgodovinski odmevnosti, po dekoraciji, po slikovitosti in pestrosti italijansko prizorišče nujno bogatejše, kot more biti tista nesrečna malo večja hiša, ki ji v Š. pravijo kar graščina. Menjava tonalitete je v umetnosti dragocen, a tudi nevaren pripomoček. In kje naj bi se Hirsch in Feliks v Italiji sploh naselila, če odpišemo Neapelj? (Hirsch je govoril, da ima tam družino, inclusive sina, a se je potlej iz razlogov, ki jih še ne smemo razkriti, potuhnil, kakor da mu je napolitanska žlahta pomrla.)

Benetke? Benetke bi bile zanimive kot labirint, beneške sefardske tradicije skrivalnic so velikanske. Torej Hirsch in njegov sin iščeta zavetje pri rojakih. Ja in ne.

Pravzaprav bolj ne kot pa ja. In Benetke so do te mere izrabljene, te kulise so tako znane, da se pisatelju upira skakati med njimi. Preveč bergel se ponuja od vseh strani, od Shakespeara do Richarda Wagnerja in Rilkeja in Ezre Pounda.

Pisa? Pisa je premajhna, da bi se kdo skrnil v njej.

Livorno? Amedeo Modigliani.

Moja dobra žena, ki je tudi moj dobri šofer, me je lani odpeljala v Italijo, da bi opravil »ogled terena«. (Grozno!) Sprva na slepo, z najbolj verjetno destinacijo Livorno, in to nekako do Bologne, kjer se mi je posvetilo, da je v silhueti Florence, kot se kaže turistu s Piazzale Michelagniolu, kupola sinagoge zelo markantna, in da to jasno priča, kako močna, številčna in ugledna je bila tamkajšnja hebrejska občina. Torej Florenca! (Ne morem se odločiti, ali naj bi pisal Florenca ali Firenze.)

Nekaj citatov iz Garfielda:

»Firenze, nedelja, 10. oktobra 93. – Oblaki in megle v gorah med Bologno in F. Pritisk od morja. Genovski kotel. V okolici Prata se navadno odpre pogled, ki je kakor forte trolbilcev v orkestru: kotlina sije; tokrat tintnik. Sobo sva našla v nekem pensione »Garden« na Piazza Vittorio Veneto, ki se je v starih časih imenoval Piazzale Vittorio Emanuele, še prej pa Piazza dei Zuavi. Nekdanje gosposko stanovanje, predeljeno in pristrženo kakor stara stanovanja v Pragi. Ostanki štukov.

Visoka vrata, precej zanemarjeno. – In to je, kakor obračam, ambient, v kakršnem sta se znašla moja junaka. Servirana scena, ki jo je treba samo nekoliko adaptirati in seveda tudi locirati, kamor bo potrebno in ustrezno. Fino!« – Figo!

Ko sem to napisal, sem seveda že vedel, da vse skupaj ne bo tako enostavno in da se bo moja »scenografija« spreminjala z ljudmi, ki jih bom v njej naselil, da se bo raztezala ali krčila kakor škatlasti ambienti iz naših sanj, kajti čutil sem, da me bo odneslo v fantastiko, neizbežno, kot me je, po drugi strani, v prvem romanu zmerom odplavljalo proti humorju in ironiji. – Zanimivo je, kako sem bil začaran s podrobnostmi, s katerimi je bilo napolnjeno bivališče v Pensione Garden; obenem so se mi pletle po glavi številke iz Etiopske vojne, ki je prav gotovo v posledicah še kar pritiskala na Italijane: 25 divizij, 650.000 vojakov, 2 milijona ton raznega materiala; imena in spet imena, Rodolfo Graziani, Emilio De Bono, Badoglio... In nadme je tudi prišla vojna v Španiji, 1937 poraz pri Guadalajari; tedaj me je prestrašil glas z vrtička našega penzionarja. Romantičen majhen vrtič. Od tam zaslišim mijavkanje, in ker sem mačji oče, se brž odpravim tja, da bi videl, če je treba kaj pomagati. Mačka nikjer nobenega, mijavka pa v resnici prelep črn ptič. Sedi v kletki in mijavka. Rumen kljun, za kljunom na vsaki strani ena oranžna lisa. Direttore mi pove, da je odraščal skupaj z nekim muckom. Tem ptičem pravijo Italijani »merlo indiano«. (Saša mi je povedal, da je merlo po naše kos...) No, ta mijavkajoči kos bo prav gotovo prišel v roman.

Kdo še? – Zvezek z Garfieldom pravi:

»V penzionu imamo dva psa. Večji poležava na fotelju v recepciji. Nekakšen bel ovčar, nordijska žival s pozornimi svetlimi očmi. Razvajen, a ne prav prijazen. V kuhinji majhno črno ščene. – Pod tušem sem videl ščurka. (Nekoč je bila Ljubljana polna ščurkov, Zagreb pa sploh. Feliks je ščurke poznal, jasno!)

V Sarajevu imajo Srbi tanke, Unprofur pa belo prebarvane »tankete«. Mussolini je trdil, da premore tri oklepne divizije in v njihovem sestavu tudi petindvajsettonske tanke; v resnici sploh niso imeli oklepnih vozil težjih od 3,5 tone. Tema: Feliks je videl 3 tankete na Ponte S. Niccolò in na Lungarno Cristoforo Colombo, kjer se je ena zataknila v oblaku naftnih plinov... Hirscheva panika.«

Ko prelistavam zvezek z Garfieldom, se – eno leto po prvih zapiskih – čudim, kako hitro so se mi zbirali vodilni motivi, kako so se mi celo preveč kopičili in

izpodrivali drug drugega, ko je bilo treba začeti s selekcijo; in mislim si, prav pouihem, da se mi je dozdej zmerom obrestovalo, če sem tčmam pustil, naj se kar same razvrstijo, kajti preveč planiranja rado spremeni dobro kosilo v puščoben banketni menu; selekcija torej, a z mero. Katere podobe se večkrat prikazujejo v zvezku? Kaj se mi povrača v sanjarije med sanjami in budnostjo? Kaj je pomembno po zgodovinski izkušnji?

Takole se mi zdi:

Roman ne more biti panorama paranoične Italije po abesinski vojni, celo v primeru, da bi »slovenski del« minimalizirali. Ohraniti moram komorno zasnovo. Ob pravilno izrisanem prvem planu bo živo tudi ozadje. Moja junaka – v florentinskem segmentu – sta dva evropska Juda na begu pred nacisti: za njiju je neposredno komaj pomembno, kako Achille Starace, tajnik fašistične stranke, organizira Mussolinijeve javne nastope.

Hirschevo in Feliksovo judovstvo se šele oblikuje. Ker sta aškenazija, vzhodnjaka po poreklu in srednjeevropejca po omiki, se ne lovita za škrice italijaniziranih sefardov, njihova ibernska ceremonioznost jima je celo nekoliko sumljiva. Pojavijo se Rusi, spočetniki beloruskih in ukrajinskih in galacijskih pogromov, tistih pogromov, ki jih morda še vedno čutita v krvi.

Sploh, Rusi!

V romanu Čudežni Feliks je Rus Skobenski humoristično-metafizična os pripovedi. Poiščimo paralelo! Žensko, ki bo njegov duhovni protiigravec, prismuknjeno aristokratinjo; ubežnika je vzela na stanovanje, Feliksa pa tudi v posteljo. To! Ugledal sem jo pred samostanom S. Marco, srečna in celo odrešilna prikazen! Našel sem ji ime, bržkone ga bom večkrat spremenil. Naj ima poljski priimek, zoper ruski in še posebej dostojevskijevski šofinizem. Swierkonski, recimo!

Zvezek z Garfieldom:

»Trdo in divje mesto, današnje Firenze, bržkone pa je bilo zmerom takšno, Dante je že vedel, saj je bil sam surovina. Vik in krik. Kompresorji rijejo po tlaku, lambrette ropotajo, sirene rešilnih avtomobilov tulijo noč in dan, mrkoglede matrone se brezobzirno prerivajo ena mimo druge, okrog stojnic pri cerkvi S. Lorenzo je srednjeveško in afrikansko vzdušje... Kaj so videli angleški in francoski in ruski lepoumniki ob koncu prejšnjega stoletja, da so vsi po vrsti pisali take omladnosti o Fra Angelicu in cipresah in lilijah in sladkih binkoštnih zvonovih? Z avtobusom sem se odpeljal na Piazzale Michelagnolo. Ko sem se vračal, me je ob Arnu neki japonski sprehajalec posilil s fotografskim aparatom, dejal je, naj ga slikam pred spomenikom knezu Nikolaju Demidovu; spomenik ima stekleno streho. Ta Nikolaj je bil filantrop in varuh florentinskih sirot sredi 19. stoletja. Njegov brat Anatol, »lepi in silni pretepač, brezdelni bogataš« (Maurois), je bil ljubimec poznejše Hugojeve sopotnice Juliette Drouet. Ne vem, ali je to tisti, o katerem piše Stendhal v pismu grofici Clémentini Curial. (Pismo iz Rima, 5. 12. 1823.) – Le grand monde ici, parait chez M. de Montmorency et chez M. Demidoff... Chez M. Demidoff on est assis parce qu'il dépense cent mille francs à faire jouer des vaudevilles français par une troupe d'acteurs à lui et pas trop mauvais...«

Domislil sem, da sem o tem že govoril v nekem intervjuju. A se torej ponavljam? Se, ampak je potrebno! Vsi ljudje ne berejo vsega in prav lahko bi se namerilo in bi kdo rekel: Pa kaj se je ta človek zapičil v ruske emigrante? Velike, strašne, nore, včasih neizbežne, včasih samo prismuknjene selitve narodov v 19. in 20. stoletju! Koliko časa je že minilo od tedaj, ko je Leopold von Ranke izrekel misel »Völker sind Gedanken Gottes«...? Narodi se topijo in mešajo.

Glasba. Kdo muzicira, vsaj ljubiteljsko? Recimo, da Rusi. Saj vemo: gospa von Meck z mladim Debussyem, Čajkovski in njegovi topli bratci, nekoč... Recimo, da zdaj amatersko muzicirajo chez Mme Swierkowski, stremuška revščina, kot se pri glasbi včasih nameri; zunaj sope zapufana in noro upravljana fašistična Italija, liže si rane iz afriške in španske afere, Hitler pošilja agente in reprezentante, agenti stanujejo v steničavih hotelih, reprezentanti srkajo aperitive v kavarni Gilli, po Sloveniji so se razlezli isti berlinski agenti, vmes so tudi boljševistični, pogrmevanje se je sprevrglo v grmenje, bliski režejo svinčeno nebo, mila domovina mulega Mozarta se je ob obilnem vzklikanju in kričanju podala bratu ali bratrancu iz rajha; tu pa, pri nas, kajne, v božanskih Firenzah, se je v zaprašenih in visokih sobah nekaj čudaških čukov zbralo, da bi poslušali glasbo, ki je brez greha, čeravno neki zlobni, sitni grof iz Moskve, bolje rečeno iz Tule, oznanja prav nasprotno.

Franz Schubert, Forellenquintett, a – dur, D 667. Skladba čudežne moči in svežine. Celó v drugem stavku, andante, se bleščijo smaragdne vode in srebrne ribe. (Feliksov spomin na vračanje s kopanja. Sestričin poskakujoči križni korak pred zahajajočim soncem.) Kvartetova vloga: pota krvi. Klavir: zanos, misel.

Gospa, ki sem jo ugledal pred samostanom svetega Marka in ji pozneje nataknil priimek Swierkowski, je nosila pred prsmi košarico sadja, razpuščeni lasje so se ji spuščali med sadeže, njen utrujeni, a neumorni smehljaj se je premikal po belem ruskem obrazu kakor blodeči pastir, oznanjal je njena leta, oj, nič več rosna... Pomona! Boginja sadja! Seveda, Pomona zrelih let! Kaj bi moglo biti slajšega fantu, ki mu je domišljija nenehno blodila po mehkih naročjih. Vertumnus!

Pomona kupi Feliksu oljnate barve! Mladenič, dotlej zaposlen s prerisovanjem rib iz leksikona, se loti slikanja!

Kaj pravi zvezek? Takole:

»Feliks kot ilegalni čudežni otrok – ali še moremo reči otrok? – v Firenzah. Slikar za sladokusce. Slika same Pomone. Majhna, ampak dobra klientela. Konspiracija. Katedralna Američanka. Homoseksualni arheolog, Etruščani. Usnula Pomona. Pomona z grozdno jagodo med zobmi, težka slikarska naloga. – Kaj pa zunaj? Gioventù Italiana del Littorio, Avanguardisti, Giovani Italiane, Opera nazionale per la maternità ed infanzia etc. etc. Zviti Jud in neumni turisti. Kdo bi to vedel... Kaj? Kako se bo končalo, kje bo trikov konec!? Pustimo času čas in sproti inspiraciji malo prostora.«

Spominjam se: odpravil sem se v palačo Pitti, ki sem jo ob dosedanjih obiskih Firenz iz neznanih razlogov ignoriral, morda zaradi dimenzij in tudi zato, ker je na drugi strani ceste njega dni stanoval Dostojevski, pišoč Idiota, kot bi se lepo reklo. Dostojevski ni tam ničesar videl, samo svoje histerične petersburške študente in generale. Le zakaj je sploh hodil tako daleč? V palači Pitti so vsa stopnišča težka in dolga, če je treba bežati: strah pred neskončnimi lestvami iz sivega kamna. Iskal sem stranišče. Ali so stranišča sploh imeli? Nenadoma se mi je pojavil motiv iz 18. stoletja. Mašilo? Bomo videli! Slišim concerto grosso iz previsokih, odmevanih dvoran, po hodnikih pa se vlačí smrad po urinu in dreku iz kahel za parvani. Z urinom pošpricani satenasti šolni starikavega kavalirja. Ali bi utegnila biti palača Pitti eden od konstantnih motivov romana? Komaj! Kot ambient se mi zdi uporabna samo »spotoma«, ker je antipatična, nehumana in navzlic velikosti prenatrpana. Vsililo se mi je vprašanje, ali preganjan človek išče velike prostore, ker domneva v njih še in še zakotij in skrivališč, ali pa se bolj zanese na majhne, anonimne luknje. (Mišnica, drobna naprava...)

Čutim nevarnost, da bi se mi roman presukal v smer kriminalke, vsaj italijanski del, za slovenskega je to manj nevarno; nič nimam zoper kriminalke, ampak v našem

primeru je véliki kriminal zgodovine, ki nas nosi s seboj, v tako grotesknem disproporciju z malim kriminalom, rastočim na čenčah čudaških ruskih emigrantov, bežečih Judov, trapastih turistov, norih fašističnih poglavarjev, avtorjev tipa Malaparte, Bottai, Forzano, da se vse skupaj lahko sprevrže v cinično burlesko, žaljivo za mnoge ljudi. – Brzdati zgodbe! Kdo bo nemški agent, ki bo iztuhtal naša ubežnika? Kakšne bojo konsekvence? Nikakor se ne morem odločiti za »predajo«, čeravno se zavedam nevarnosti, da pridemo do nekakega perpetuum mobile efekta, do neskončne zgodbe in do Sternovskih čudaštev, torej do neprestanih elips.

Nekaj vprašanj:

Bi bilo možno, da bi Hirsch postal katoliški konvertit? Santa Croce. Ampak, za božjo voljo, ne po modelu Franza Werfla, z Bernadetko, Lourdom in podobno ropotijo! Hirsch je, v nasprotju z našimi Rusi, spekulativna glava, ki nima daru za mistiko, kvečjemu za en aspekt jezuitske. (Bloom.)

Kakšen ljubimec je naš Feliks?

Kako pojasniti Hirschevo napolitansko preteklost? Vse prav na kratko v prvem poglavju, ko se potikata med Verono in Benetkami. (Secco, tudi pokrajine, tudi laguna in beneški ri.)

Hirsch in Španija. Nikar stranskih zgodb!

Zdaj sem prišel do točke, ko bom moral zapiske zašpiliti, saj jih je tako preveč, lezejo mi narazen kakor čez mero vzhajano testo, marsikaj je komaj razumljivo, če nimaš v glavi romana, iz katerega naj bi se sprožilo novo besedilo; in znova se bom moral opravičiti, ker bom ponovil nekaj, kar sem povedal v časopisnih intervjujih in – s trmoglavostjo malce senilne pameti – v mnogih zasebnih čvekarijah, če so me ljudje le hoteli poslušati: kako je bilo pri florentinski sinagogi. Naj bo, a ne?

Ecco: avtentično poročilo iz zvezka z Garfieldom!

»Šele v četrtek, 14. oktobra, sem se odpravil v judovski center pri sinagogi. Računal sem na to, da mi bojo dali kake podatke ali celo literaturo o letu 1938. Centro ebraico. – Dež kakor težak siv koc leži na mestu. Nalašč sem zapisal v sedanjiku, tako sem si ga zapomnil. Pri palači Medici je lilo, pri S. Marcu pljuškalo, na Piazza della Ss. Annunziata kot iz škafa. Zatekel sem se pod arkade stare sirotišnice. Mame z otroci čakajo, kdaj bo konec potopa. Neka rdečelaska je nastavila vedro, da bi nabrala deževnico za umivanje las. Divje brizgajoči žlebovi. Med sive oblake so se v sunkih štiluli žvepleni in strupeno zeleni. Na eni strani arkadne terase je klop iz kamna, na katero so v starih časih odlagali siročad. Najdenčki so bili na prepihu, dokler jih zjutraj niso pobrali. Nad klopjo marmornata tabla z napisom:

Questa fu per quattro secoli
fino al 1875
la ruota degli innocenti
segreto rifugio di miserie e di colpe
alle quali perpetua soccore
quella carità che non serra porte.

Istituto degli innocenti. Kateri red je imel v rokah sirotišnico? Strašna in hkrati veličastna ustanova. (Spomnil sem se stare bolnišnice v Bruggeju. Memling. Lesene kolibe za bolnike. Misericordia.) Ko je dež malo odjenjal, sem odšvedral naprej, vodo sem imel v čevljih, surovi toskanski šoferji so me neusmiljeno špricali, barabe. Dvesto metrov. Sinagoga stoji za dvoriščem, ki ga omejuje visoka litoželezna ograja, podobna gozdu sivih sulic, na desni je nova stavba instituta in šole. Na trgu, tesno ob judovskem centru, sem opazil dva policijska avtomobila, za oglom zadek tretjega;

ekip ni bilo videti, hočem reči policajev. – Vrata v institut so trdno zaprta. Vidim vratarnico v mezzaninu. Zvonim. Čez nekaj trenutkov se mi oglasi po interfonu čvrst, četudi nekoliko nervozen alt; preden morem zrecitirati vrsto svojih želja, kaj bi, recimo, hotel izvedeti od katerega njihovih gospodov profesorjev o judovski situaciji leta 1938, mi ženska odločno pove, da danes ne morem v hišo, nikakor. Nekaj še mencam. Izza ogla prideta dva soboslikarja, ki ju receptorka spusti v hišo; onadva me z lestvijo spretno odrineta od vrat in zvoncev... Kaj je? Iz bližnjega bifeja se prikažejo neki policaji, eden od njih me obleti s pogledom in odraca k avtomobilu. Oh, me hipoma prešine, saj to je vendar tisto! Na institutu so dobili grožnjo, recimo po pošti, arabsko, palestinsko, iransko, hezbollahsko! In zdaj je situacija taka, kot pri obleganju. Policijsko varovanje objekta! Da ne bi kdo prinesel bombe. – Tako nekako je bilo morda spomladi 1938, ko je Hitler zasedal Avstrijo. Ugledam prizor, kako oče Hirsch in Feliks, ki sta se iz severne Italije privlekla v Firenze in skušala vendarle navezati vsaj nekaj stikov s hebrejsko občino, mencata pred zastraženo sinagogo, potem pa zbežita...«

Tako Garfield. Razširjena različica anekdote, s katero sem postregel sprašujočim časopisnim avtorjem, in s katero sem moril žlahto in potrpežljive prijatelje. Slej ko prej so bile podobe izpred sinagoge zame nekakšen sunek, da sem začel plesti niti za novo pripoved, treba pa je povedati: uračunal sem se, ko sem trdil, da bo to začetek romana; v resnici bo, primerno adaptirano in okinčano, snov za drugo ali tretje poglavje.

Toliko iz moje mizarske delavnice, kjer ni še nič žagovine in oblancev. Bo že!